

N.Starikov Krizė. Kaip tai daroma

Turinys

Vertimo į lietuvių kalbą pratarmė

1. Hū iz mis Krizė?
2. Apie akcijas, hipoteką ir bankus. Sveiki atvykę į absurdo karalystę
3. Federalinė rezervų „spausdinimo mašinėlė“. Kas ir dėl ko šiurkščiai pažeidinėja JAV konstituciją?
4. Rinkimai „kazino“. Ką mes žinome apie amerikietiškos demokratijos ypatybes?
5. Kodėl prezidentas Džonas Kenedis buvo nušautas, o prezidentas Franklinas Ruzveltas – ne
6. Kodėl bolševikai taip mylėjo Leną Goldfylds, arba kas organizavo Holodomorą
7. Kodėl demokratija niekada nenugalės visame pasaulyje?
8. Krizė: kaip tai daroma
9. Kodėl „spausdinimo mašinėlė“ iki ausų skendi skolose arba kam daroma krizė?
10. Kodėl benzinas JAV pigesnis negu Rusijoje? Specialus skyrius liberalams
11. Kada baigsis krizė, ir kaip „fjučersai“ naftą nusmukdė
12. Už ką JAV nemyli Venesuelos, Irano ir Irako?
13. Apie britų šilumos matavimo vienetą, kolūkinį vitaminų matavimo vienetą ir Džordžą Bušą
14. Tailandas, Graikija, laivas „Faina“ ir dujų konfliktas su Ukraina

Pabaigos žodis

N.Starikov Krizė.Kaip dai daroma

1. Hū iz mis Krizė?

Abejotina, kad tokių įvykių mes galėtume
nepastebėti. Labai abejotina¹.

V. S. Černomyrdinas

Jei šiandien mūsų planetoje būtų surengtas populiariausio žodžio konkursas, nugalėtojas būtų žinomas iš anksto. Šiame renginyje nepavyktų išspausti nei intrigos, nei įtempto siužeto. Kokia prasmė spėlioti lošiant totalizatorių, burti iš kavos tirščių ar statyti tikintis išlošti. Lyderį žino visi. Apie jį visi kalba, jam skirtos visos žinios ir visų politikų, ekonomistų ir apskritai visų žinomų žmonių kalbos. Apie jį rašoma nuo ryto iki vakaro, dėl jo ginčijamasi, bandoma spėti ateitį. Jį lydi prakeiksmas, maldos, kaltinimai visomis mirtinomis nuodėmėmis. Šį baisų ir kartu patrauklų žodį moka net jaunesniųjų klasių mokinukai, jį girdėjo net ikimokyklinukai vaikų darželyje. Tai KRIZĖ.

Iš kur ji atsirado? Žmonijos istorijoje krizė visada būdavo siejama su kokia nors katastrofa arba kataklizmu. Gamtos ar žmogaus galios sukeldavo nelaimės arba invazijas, ir dėl to staigiai pablogėdavo gyvenimo sąlygos. Krizės be priežasties nevykdavo, ir ta priežastis visada būdavo sviri bei esminga: „arba maras, arba badas“. Jei į senovės Romą laiku neatgabendavo grūdų iš Egipto, tai pasaulio sostinėje prasidėdavo badas. Kai vėlesniais Bizantijos imperijos laikais barbarų antpuoliai perkirsdavo maisto produktų pristatymo kelius, imperijoje dėl tų produktų trūkumo kildavo neramumai. Valdžios krizė daugeliu atvejų tapdavo pretekstu pradėti pilietinį karą, kuris savo ruožtu sekino šalies gyvybines galias ir gilino krizę visose ekonomikos srityse. Paskui karas baigdavosi, kartu išnykdavo ir chaosas. Ekonomika atsigaudavo, žmonės imdavo gyventi vis geriau ir geriau. Ir taip iki kito antplūdžio, epidemijos arba kovos dėl valdžios etapo.

¹ Известия. 2008 m. rugsėjo 10 d.

Tik vieno dalyko niekada nėra buvę žmonijos istorijoje – krizės be realių, aiškiai matomų priežasčių. Taip, kad parduotuvėse būtų duonos, kad didžioji dauguma žmonių turėtų darbą, kad visi būtų savo vietose, ir vis viena – ant slenksčio krizė.

Kas gi šiandien vyksta, kodėl sunegalavo ne tik mūsų šalies, bet ir visos planetos ekonomika? Dėkui Dievui, niekur nesiautėja nei maras, nei cholera, ateiviai iš kitų planetų ant Žemės leidžiasi tik Holivudo filmuose. Karvės duoda pieno, dera ryžiai, valstiečiai Egipte, kaip Cezario ir Kleopatros laikais, per metus nuima du ar tris derlius. „Gazpromas“ nenuilsdamas pumpuoja dujas, Saudo Arabijos, Norvegijos, Kataro, Alžyro ir mūsų naftininkai išgauna naftos. Net estrados dainininkai ir roko grupės kaip ir anksčiau savo šlageriais linksmina minią. Regis, niekas nepasikeitė – o ant slenksčio krizė. Regis, viskas taip pat, kaip buvo vakar, bet visi įsitikinę, kad bus blogiau. Tad kas atsitiko?

Tai ne tuščias klausimas. Jei išsiaiškinsime, iš kur dabartinei krizei „kojos dygsta“, suvoksime, kam, dėl ko, kokiam tikslui ji reikalinga, ir iš karto taps aišku, kokiais vaistais gydyti šią negandą. Tada, pakilę į deramas problemos supratimo aukštumas, galėsime tiksliau įvertinti ir mūsų vadovų veiksmus. Ar, siekdami išeiti iš krizės, jie žingsniuoja teisinga kryptimi, ar, kaip sako liberalūs žurnalistai ir ekonomistai, savo poelgiais Putinas ir Medvedevas pasirašo mirties nuosprendį Rusijos ekonomikai. Bet kuriuo atveju reikia išsiaiškinti prasidėjusios krizės priežastis. O tam būtina įdėmiai išstudijuoti net ne politikų veiksmus, o jų žodžius. Juk būtent per pastaruosius krizės mėnesius rusų kalbos leksika praturtėjo naujais, iki šiol nežinomais žodžiais. Tiksliau, šie žodžiai egzistavo ir anksčiau, tik juos vartojo nedidelė specialistų grupelė, o plačiajai publikai šie terminai nebuvo žinomi.

Apie kokius žodžius kalbame?

Mes jau išsiaiškinome, kad populiariausias „krizinis“ žodis yra pati *krizė*. Neabejotina, kad antrą vietą užimtų pasakymas „*likvidumo stoka*“. Sutikite, iš karto nė nesuprasi, kas turima galvoje. Kokio likvidumo stoka staiga čia apsiereiškė? Gal mūsų šlovingieji valstybės vidaus organai susodino į kalėjimus visus samdomus žudikus (dėkui Dievui), ir dabar sumaniusiajam piktadarystę neįmanoma rasti vykdytojo – likvidatoriaus? Žinoma, ne, nes jei krizė ekonominė, tai ir kalbama būtent apie ekonomiką. Kaip tik čia mes susiduriame su įdomia šiuolaikinės ekonominės minties ypatybe. Kodėl viskas ekonomikoje pavadinta tokiais žodžiais, kurių esmės paprastam žmogui praktiškai neįmanoma suprasti? „Likvidumo stoka“ – kaip tik iš tos serijos. Šis pseudomokslinis terminas reiškia labai paprastą situaciją, su kuria bent sykį gyvenime yra susidūręs kiekvienas iš mūsų, – tai pinigų (likvidumo) stoka. Taip pasakius, viskas tampa aišku kiekvienam – trūksta pinigų. Tad kam tokius paprastus dalykus vadinti taip sudėtingai?

„Rusijos Federacijos centrinis bankas pripažįsta, kad rinkoje egzistuoja tam tikra likvidumo stoka“, – teigia Centrinio banko pirmininkas Sergejus Ignatjevas².

„Likvidumo stoka bankuose – didžiausia krizės Rusijoje problema“³.

„Rusijos bankai grumiasi su likvidumo stoka klientų sąskaita“⁴ – skelbia straipsnių internete ir spaudoje antraštės.

Nesuprantami terminai tam ir reikalingi, kad jais būtų galima pridengti to, kas vyksta, esmę, kad nekiltų nereikalingų klausimų. Įsivaizduokime, kad pagrindinio šalies banko pirmininkas pasakytų: „Finansinėje šalies rinkoje nėra pinigų.“ O laikraščiai pasipuoštų tokiomis antraštėmis: „Pinigų stoka bankuose – didžiausia krizės Rusijoje problema.“ Tuomet kiekvienam normaliam žmogui kiltų dėsningi ir protingi klausimai.

- O kur, tiesą sakant, pasidėjo tie pinigai?
- Kur pasidėjo tas likvidumas?
- Kodėl beveik iš visų mūsų bankų staiga išnyko pinigai?

Situacijos keistumą paryškinkime tokiu pavyzdžiu: įsivaizduokime, kad visus bulvių pardavėjus vienu metu ištiko „bulvių likvidumo stoka“. Tai yra bulvių pardavėjų būtų, jų pirkėjų būtų, o pačių bulvių kažkodėl nebūtų. Be to, bulvių tuo pat metu neturėtų nė vienas jų augintojas. Jei taip atsitiktų šalies „antrajai duonai“, šis reiškinys būtų paaiškintas tą pačią akimirką: jei niekas neturi bulvių, vadinasi, šalį ištiko nederlius. Neužaugo šakniagumbiai, juos suėdė kolorado vabalas, pakando šalnos, išguldė kruša – štai jums ir „bulvių likvidumo“ krizė. Bet taip paprasta yra tik žemės ūkyje. O kas darosi su pinigais? Koks kolorado vabalas juos suėdė? Juk dar prieš pusę metų, prieš metus pinigų būta. Ir staiga še tau – jų jau nebėra.

Kas gi likvidavo „likvidumą“ Rusijoje?

Atsakymą į šį klausimą mielai ir lengvai duoda mūsų liberalai. Dėl visko kalta Rusijos vadovybė. Ilgametis neveiklumas, deramos kontrolės stoka, priklausomybė nuo „naftos adatos“. Skamba gana įtikinamai. Tiesa, yra vienas kontrargumentas. Panašias problemas tuo pat metu patiria visų pasaulio šalių ekonomikos. Likvidumas išnyko ne tik Rusijoje.

„Likvidumo krizė visame pasaulyje“⁵; „Likvidumo krizė JAV“⁶; „Hipotekos rinkos problemos JAV sukėlė pasaulinę likvidumo krizę“ – tokių antraščių internete galima rasti

² <http://www.klerk.ru/bank/fin/?119237>

³ <http://www.rcb.ru/vews/15076/>

⁴ <http://www.newstext.mhtml?Part=5&PubID=22497>

šimtus ar net tūkstančius. Jei namuose nėra elektros, jei dėl avarijos jos nėra visame mieste arba net ir visoje šalyje, ar galima dėl to keikti namų valdybos elektriką – neva už neatsakingumą ar girtuokliavimą. Galimas daiktas, mūsų elektrikas išties yra beviltiškas alkoholikas, tačiau akivaizdu, kad jis nesugebėtų išjungti elektros visam pasauliui. Vadinasi, reikia ieškoti tikrųjų krizės priežasčių. Antraip tariami aiškintojai eilinį kartą mums ant ausų kabins makaronus.

Ką mes žinome apie dabartinę krizę?

- Pinigai (likvidumas) išnyko visur.
- Pirmiausia tai atsitiko toli gražu ne „totalitarinio režimo“ valdomoje Rusijoje, o visiškai demokratiškoje Amerikoje.
- Būtent iš JAV 2008 metais krizė tarsi cunamis ėmė plisti po visą pasaulį.

Atsirito ji ir iki Rusijos. Būtent atsirito, o ne gimė mūsų gimtojoje žemėje. Vadinasi, pretenzijas dėl krizės atsiradimo derėtų reikšti Baltiesiems rūmams, o ne Kremlui. Bet kuo čia dėtos JAV, jei mes gyvename Rusijoje! Todėl ir pretenzijas reiškiame Rusijos, o ne JAV valdžiai...

Per pastarąjį pusmetį, siekiant paaiškinti tai, kas vyksta, prigalvota daugybė nuoseklių ir logiškų teorijų. Visų jų nenagrinėsime, pasirinksime tik pačias juokingiausias. Pasirodo, dėl visko kalta pasitikėjimo krizė. Taip ir sakoma: „Likvidumo stoka atsirado dėl to, kad susiformavo pasitikėjimo tarp finansinių institucijų krizė.“⁷ Kas protingesnis, tas kalba apie pasitikėjimo tarp bankų ir bendrovių krizę, kas kvailesnis, tas išplečia termino ribas. Atseit gyventojai ir verslas nepasitiki Rusijos valdžia, iš čia ir visos bėdos. O kai išrinks išties visos liaudies, visai liaudžiai atsakingą vyriausybę, krizė iškart nugrims į Letą⁸.

⁵ <http://finam.ru/analysis/conf00001001C0/default.asp>

⁶ <http://www.vedomosti.ru/newsline/index.shtml?2008/07/28/629946>

⁷ <http://smi2.ru/fined/c63775/>

⁸ Ta proga norisi priminti, kad „atsakingos ministerijos“ reikalauta dar iš Nikolajaus Romanovo. Ir reikalaujanti pasiekė savo – tokia vyriausybė įėjo į istoriją kaip Laikinoji vyriausybė. Vaikiniai iš šios vyriausybės į Gineso rekordų knygą nepateko, nors jie pasiekė neabejotiną rekordą: per 242 dienas (8 mėnesius) Kerenskis ir jo komanda sugebėjo greitai ir veiksmingai sugriauti milžinišką imperiją. Antroji vieta šiame gėdingame reitinge teisėtai priklauso M. S. Gorbačioviui. Kad pasiektų analogišką rezultatą, jam prireikė 2400 dienų. Detaliau apie „atsakingos ministerijos“ veiklą 1917 m. skaitykite: *Стариков Н. Разгадка „русской“ революции. М.: Эксмо-Яуза, 2009.*

Aišku kaip dieną, pasitikėjimas finansiniuose reikaluose – labai svarbus dalykas. Be jo nėra nei kredito, nei atidėjimų, nei lengvatinių procentų. Bet piniginiuose reikaluose yra dar vienas dalykas, be kurio tikrai neišsiversi. Tai patys pinigai. Jeigu jų nėra, tai pasitikėk vienas kitu, kiek nori, mylėk savo artimą ir tolimą, kiek nori, bet duoti kredito savo numylėtiniams niekaip nepavyks. Čia kaip su benzinu: jei bakte jo yra, tai neabejotinai reiškia tikimybę, jog automobilis kur nors nuvažiuos. Bet jei nėra paties automobilio, tai jūsų sukauptas degalų kiekis neturi jokios reikšmės. Jūs niekur nevažiuosite tol, kol neįsigysite pačios transporto priemonės. Kai nėra pinigų, nėra likvidumo, jūsų ekonomika negalės veikti. Ilgai ir bergždžiai ginčysimės dėl dabartinės krizės priežasčių, kol neišsiaiškinsime vieno dalyko. Jei ištiko bulvių likvidumo krizė, reikia ieškoti priežasties, kodėl neužderėjo bulvės. Tiesiog išeiti į plačiuosius laukus ir išsiaiškinti, kokia neganda – natūrali ar dirbtinai sukelta – sukėlė šių šakniagumbių stoką. Jei norime išsiaiškinti, kodėl visuotinai išnyko pinigai, turime nukreipti žvilgsnį ten, kur jie išvysta dienos šviesą.

Kurgi yra tie „laukai“, kuriuose „noksta“ dabartiniai pinigai?

Be jokių abejonių – Jungtinėse Amerikos Valstijose.

2.

Apie akcijas, hipoteką ir bankus. Sveiki atvykę į absurdo karalystę

Kas nesusimąsto apie tolimos ateities sunkumus, tas būtinai sulaukia nemalonumų jau rytoj.

Konfucijus

Pinigai tarsi mėšlas: jeigu jų neiškratysi, turėsi mažai naudos.

Frensis Bekonas

Kiekvienam žmogui gerai žinoma viena pinigų ypatybė – išnykti lengvai ir greitai. Tarsi smėlio smiltelės tarp pirštų, tarsi vanduo pro rėčio dugną – daug gražių metaforų galima sugalvoti, kad apibūdintum banalų vyksmą – pinigų judėjimą iš vienos kišenės į kitą. Bet tegul tuo užsiima poetai ir prozininkai, o mus domina kas kita: lėšų pertekliaus ar stokos ekonomikoje priežastys. Juk niekas neslepia fakto, kad būtent pinigai yra globalių ekonomikos problemų atsiradimo priežastis. Taip ir sakoma: pasaulinė *finansų* krizė. Tačiau šioje vietoje tiesa apie krizę ir baigiasi. Nes ir toliau reikėtų kalbėti apie jos priežastis. Žvelgiant į televizoriaus ekraną, lengvai galima susidaryti tokį įspūdį – visas pasaulis vienu metu išsikraustė iš proto. Dar prieš metus viskas buvo gerai. Na, gal ne visai gerai, bet bent jau neblogai. Ir staiga, tarsi sniego lavina ant galvos, krizė, visų indeksų kritimas, bankrotai. Žmonės jaudinasi, nori suprasti priežastis. Ir štai tarsi ant lėkštutės jiems pateikiamas atsakymas: finansinę krizę sukėlė hipotekos krizė Jungtinėse Amerikos Valstijose.

Kas tai yra – hipoteka? Tai galimybė gauti gyvenamąjį plotą už kreditą. Bankas apmoka būsto kainą, o jo gyventojas prisiima įsipareigojimą grąžinti skolą su procentais per dešimt, dvidešimt penkis ar net daugiau metų. Vakaruose hipotekiniai kreditai paplito jau seniai, dar tais laikais, kai Tarybų Sąjungoje mėginta kurti socializmą. Įdomu tai, kad panašios hipotekinės krizės Tarybų Sąjungoje niekuomet nebuvo. Pagal analitikų versiją daugybė amerikiečių staiga ir visi kartu prarado galimybę tesėti savo finansinius įsipareigojimus bankams. Tada bankai pasiėmė sau skolininkų namus ir pateikė juos parduoti. Bet irgi kažkodėl visi vienu metu. Tai reiškia, kad namukai buvo pardavinėjami, bet jų beveik niekas nepirko. Ir tai savo ruožtu turėjo dvejopų padarinių. Pirmiausia nukrito nekilnojamojo turto kainos, o antra, nesugebėjusios realizuoti skolininkų turto hipotekos agentūros iš pradžių pačios tapo skolininkėmis, o vėliau ir subankrutavo.

Kodėl daugybė amerikiečių vienu metu tapo nemokūs? Gal jie tapo bedarbiais dėl staiga padidėjusio nedarbo? Gal jų santaupos „sudegė“ bankrutavusiame banke? Toli gražu, visi šie neigiami dalykai – didėjantis nedarbas, mažėjančios pajamos, bankrotai – yra ne krizės priežastys, o tik jos padariniai. O mus įtikinėja, kad priežastis yra hipotekos krizė arba, paprasčiau kalbant, kad skolininkai urmu nustojo vykdyti savo įsipareigojimus.

Visa tai ne priežastys, o prasidėjusios krizės padariniai, bet mums viskas aiškinama atvirkščiai – pateikiami *padariniai vietoj priežasties*.

Iš pradžių turi atsirasti ekonomikos problemų, kurios sukeltų problemų žmonių piniginiuose, ir tik tada hipoteka galėtų susvyruoti. Argi gali būti atvirkščiai – viskas gerai, jokio nedarbo didėjimo, jokio bankų bankroto, o hipoteka smunka į gilų minusą?

Taigi mes suprantame, kad padarinys negali atsirasti anksčiau už priežastį. Vadinasi, tikroji hipotekos krizės priežastis yra anaipol ne staigus Amerikos piliečių gyvenimo lygio kritimas, sutrukdęs jiems mokėti skolas už būstą.

Tad kas vyksta iš tikrųjų?

Įdomiausia tai, kad tikrąją priežastį nurodo žiniasklaida. Ir nurodo taip dažnai, kad mes jau nepajėgiame suvokti, kokia ji fantasmagoriška. Vienos interneto svetainės versijoje ji skamba taip: „Ekspertų nuomone, būtent didelių niekuo nepadengtų kreditų davimas didžiąja dalimi lėmė gyvenamųjų būstų kreditavimo krizę“⁹. Laikraščiai ir žurnalai taip pat nebuvo originalūs. Visur tas pats: kreditoriai dalijo kreditus abejotinos reputacijos skolininkams, ir dabar šie nebegali apmokėti kreditų.

Bet ar taip gali būti? Bankas, dalijantis pinigus bet kam, ilgai netemps. Jo laukia neišvengiamas bankrotas. Kaip ir hipotekos agentūros, bet kam duodančios kreditą namui pirkti. Mus nori įtikinti, kad Amerikos bankininkai ir finansininkai vos ne visi staiga ėmė dalyti kruvinu prakaitu uždirbtus pinigėlius visiems to užsimanusiems, nekreipdami dėmesio į tokias nereikšmingas smulkmenas kaip skolininko pajamos, kitas turtas, galys tapti užstatu. Kitais žodžiais tariant, jie elgėsi tarsi lengvabūdės paneles, o ne kaip didžiai patyrę kapitalizmo rykliai?

Juokingiausia, kad visa tai – gryna tiesa.

Visų garbinami Amerikos bankai masiškai visur išdarinėjo tokius dalykus, už kuriuos bet koks žmogus gautų pylos nuo savo vyro ar žmonos. Pinigai uždirbami sunkiu darbu, kaip sakoma, krauju ir prakaitu – šią tiesą tėvai stengiasi įteigti kiekvienam savo vaikui. Su jais privalu elgtis apdairiai. Argi galima dalyti juos bet kokiam prašytojui, jaučiant, kad yra tikimybė jų niekad neatgauti? Kiekvienas žmogus bent kartą gyvenime skolina. Juk taip? Išmintingas žmogus skolina stambią sumą tikrai tam, ką gerai pažįsta. Labai gerai pažįsta. Niekas neskolina pinigų laiptinės kaimynui ar net bendradarbiui, jei kyla bent menkiausių abejonių dėl to, ar jis grąžins skolą. Ir tokia elgsena teisinga, ją diktuoja sveikas protas.

⁹ <http://news.mail.ru/economics/1451078>

JAV viskas atvirkščiai. Kaip ir „likvidumo“ atveju, buvo sukurti gražūs terminai, skirti užmaskuoti keistus finansininkų veiksmus, kurie galėtų kelti nepatogius klausimus. Šiais žodžiais nuo pašalinio stebėtojo žvilgsnio slepiami neįtikėtini dalykai.

Pasirodo, Amerikoje hipotekos kreditus galėjo gauti ir tokios personos, kurios pagal sveiką protą ir ekonomikos realijas niekada neturėjo jų gauti. Visiškai nesudėtinga nupiešti tokio vargšo skolininko portretą: 70 metų bedarbis, turto neturi, užtat turi sveikatos problemų. Hipotekos kreditą jis ima 25 metams. Aišku, aš supaprastinu, bet labai nedaug. Juk, duodami jam pinigus, Amerikos bankininkai pažeidinėjo pačių nusistatytus kreditavimo reikalavimus. Tokie piliečiai Amerikoje negali gauti įprasto hipotekos kredito. Tai reiškia, kad joks sveiko proto žmogus nepaskolins tokiam individui nė sudilusio skatiko, o bet koks bankas, pasitikintis savo galva ir savo saugos tarnyba, mandagiai atsisakys teikti kreditą. Taip JAV anksčiau ir buvo. Be to, tokiam skolininkui atsakydavo ne tik dėl solidaus amžiaus ar sveikatos būklės. Būdavo atsižvelgiama į kitus gana svarbius veiksnius: ar netolimoje praeityje tokie skolininkai nebuvo pradėję grąžinti kredito įmokų, ar dėl jų nėra priimta teismo sprendimų, ar jiems neskirtos sankcijos už užstatytą turtą, ar jie nėra praėję bankroto procedūros. Į visa tai būdavo atsižvelgiama, ir abejonių keliantiems subjektams paprasčiausiai atsisakydavo duoti kreditą.

Ir staiga – nustojo atsisakinėti. *Nei iš šio, nei iš to bankininkai ėmė dalyti pinigus praktiškai kiekvienam to panorėjusiam.* Be to, nemenkas sumas – juk kalbama apie nekilnojamojo turto pirkimą. Tokiems skolininkams, kaip mūsų apibendrintai aprašytas pagyvenęs ir sergantis kredito gavėjas, net buvo sugalvotas specialus terminas – *nestandartinio kreditavimo rinka (subprime market)*. Buvo pamirštos visos priežastys, dėl kurių „nestandartiniam skolininkams“ (*subprime borrowers*) anksčiau būdavo atsisakoma skolinti. Nekreipta dėmesio ir į tokį akivaizdų faktą, kad nestandartiniai kreditai yra labai rizikingi pačiam kreditoriui. Jei imsi bet kam dalyti dideles sumas, tai labai lengvai ir pats gali patirti bankrotą.

Amerikiečių hipotekos rinkoje nuo 2001 metų ėmė suktis keista karuselė. Jau 2002 metais nestandartiniai kreditai sudarė 6 procentus nuo visų išduotų kreditų apimties, o 2006 metais – net 20 procentų¹⁰. Dar 20 procentų sudarė vadinamieji *alternatyvieji kreditai* Alt-A¹¹. Kas tai yra? Tai tokie atvejai, kai skolininkas turėjo švarią kreditavimo istoriją (visada grąžindavo bankui pasiskolintus pinigus), bet dabar negali patvirtinti savo pajamų. Rezultatas pritrenkiantis – 40 procentų, tai yra beveik pusė suteiktų kreditų buvo „su kvapeliu“.

¹⁰ Гринспен А. Эпоха потрясений. М., Алпина Бизнес Букс, 2008. С. 232.

¹¹ Ten pat.

O likusieji? Jie buvo ne ką geresni. Ir ko tik neprigalvojo amerikiečių bankai, kad kuo daugiau pinigų išdalytų nežinia kam. Vieni bankai siūlė kreditus su kintančiais, kas metai koreguojamais paskolos procentais. Savaimė suprantama, iš pradžių tie procentai būdavo juokingai maži. Kiti bankai reklamuodavo kreditus, kai pirmosios įmokos už būstą būdavo nukeliamos į ateitį. Nereikalauta pirmojo mokėjimo, nereikėjo nė užstato. Buvo sudaromos tokios sąlygos, jog net tie amerikiečiai, kurie nė neketino pirkti būsto, manydami, kad tai jiems ne pagal kišenę, ėmė keisti požiūrį. Stengdamiesi vienu ypu pagerinti gyvenamuosius būstus, kreditus pradėjo imti visi. Padarinių neteko ilgai laukti – 2001–2005 metais ėmė sparčiai didėti nekilnojamojo turto kainos. Per tą patį laiką dvigubai padidėjo namų statybos apimtys (palyginti su 1990–1995 metų laikotarpiu), padidėjo statybinių medžiagų, baldų ir visko, ko reikia namams įrengti, paklausa.

Apsukriems amerikiečiams atsirado nauja galimybė daryti pinigus iš nieko. Schema labai paprasta. Paėmus kreditą namui, kuris kainavo, tarkim, 100 tūkstančių dolerių, pirkti, buvo galima ramiai palaukti porą metų, praktiškai nieko nemokėti už kreditą, o po to paimti naują kreditą. Tik namo vertė dėl staigaus kainų kilimo jau padidėjo iki 200 tūkstančių dolerių. Taigi gražinus senąjį kreditą ir už jį sumokėjus nedidelius procentus, grynasis uždarbis sudarydavo beveik 100 tūkstančių dolerių. Neblogai, ar ne tiesa? Susigaudę, kokia situacija, daugelis pradėjo imti kreditus vien spekuliaciniais sumetimais, o tai savo ruožtu dar labiau pakėlė gyvenamojo būsto kainas. Būsto rinka ėmė augti pašėlusiais tempais (keliomis dešimtimis procentų per metus).

Dėl tokio bumo nestandartinį kreditavimą vis plačiau imta taikyti „investiciniams tikslais“. Tai reiškia, kad suteiktus kreditus, sutartis su skolininkais, būsimus procentus bankai ir hipotekos bendrovės ėmė pardavinėti investuotojams. Paprasčiau kalbant – savieji saviems. Absurdo teatras pražydo ryškiausiomis spalvomis.

Žmonės, kurie neturėjo pinigų, ėmė kreditus, kuriuos jiems teikė pinigų neturinčios organizacijos, pačios skolinančios lėšas, kad galėtų dalyti jas bet kam!

Visa armija įvairių organizacijų darbuotojų labai aktyviai dalijo tarp savęs nesumedžiotu lokio kailį, nekvaršindami sau galvos dėl to, kad tas lokys apskritai neegzistuoja. Viena skola gimdė kitą, visur, kur bepažvelgtum, buvo vien skolos. Žiūrint iš šalies, skolos atrodė kaip visiškai patikimi vertybiniai popieriai. Iš esmės prekyba skolomis taip pat įgijo tikrą pramoninį mastą. Hipotekos obligacijos ir paskolos buvo pardavinėjamos pagal tokią schemą: kredito negražinimo rizikos laipsnį vertino reitingavimo agentūros, nuo to vertinimo rezultatų priklausė, koks „šviežumo“ laipsnis bus suteiktas vertybiniams popieriams. Aukščiausios ir pirmosios rūšies popieriai būdavo parduodami brangiai, jie greitai rasdavo pirkėjų. Bet ir

antrarūšiai produktai, „eršketas su kvapeliu“, taip pat turėjo paklausą. Tokių rizikingų hipotekinių sutarčių „paketo“ kaina buvo gana žema ir todėl rasdavo pirkėją. Rezultatas – patenkinti visi. Bankas atsikratė sutarčių su privačiais asmenimis, už tai gavo pinigų iš investuotojų ir vėl galėjo sukti tą pačią karuselę iš naujo. Investuotojai įdėjo savo pinigus ir laukė pelno, o nepatikimieji klientai vėl galėjo prašyti kreditų. Situacijos komiškumą paryškina tai, kad *investuotojai*, o, kalbant paprasčiau, spekuliantai, pigiai nusipirkę „antrarūšių“ hipotekinių įsipareigojimų, vėl „mokslingai“, tai yra remdamiesi reitingavimo agentūrų vertinimais, skirstė juos pagal rūšis. Tačiau dabar pavadinimas „aukščiausia rūšis“ (patikimumo reitingas) reiškė jau ne patį geriausią, o tik geriausią iš blogųjų.

Visa tai tęsėsi 6–7 metus! JAV ekonomika augo, BVP didėjo, ir visi buvo patenkinti. Daugybė žmonių ne tik turėjo užsiėmimą, bet ir nemenkai uždirbdavo, absoliučiai nieko negamindami. Visa ši skolų piramidė laikėsi tik dėl nekilnojamojo turto kainos didėjimo. Būtent tai teikė galimybių į hipotekos rinką pritraukti vis naujų žaidėjų, turinčių naujų finansinių išteklių.

Bankai, rimtos, solidžios organizacijos, turinčios ilgametę, o kai kurios ir ilgaamžę istoriją, pradėjo lošti tą patį azartinį lošimą. Jis vadinosi „atiduok pirmam pasitaikiusiajam kuo daugiau savo pinigų“. Lošimo padarinys – užkimštos amerikiečių pašto dėžutės. Tik jas užkimšo ne reklaminiai artimiausių prekybos centrų katalogai, o storiausi vokai, kuriuose buvo sutartys su bankų organizacijomis. Kiekviename voke buvo ir kreditinė kortelė. Norint ją aktyvinti, nereikėjo prisiimti jokių įsipareigojimų. Tereikėjo ją paimti ir pradėti atsiskaitinėti, ir nuo tada įsigaliodavo sutartis su banku. Iš esmės paštu buvo siuntinėjami kuo tikriausi pinigai, siuntinėjami neapgalvotai, masiškai, pirmam pasitaikiusiajam. Ar teko ką nors panašaus regėti per visą žmonijos istoriją? Vienas mano pažįstamas, gyvenęs JAV, pasakojo apie naujai atsiradusią, anksčiau negirdėtą problemą: žirkklėmis karpyti paštu atkeliavusias kreditines korteles, kad, neduok Dieve, kas nors iš šeimos narių nesumanytų jomis pasinaudoti. Ši absurdo karalystė pasiekė ir Rusiją: vienas bankas „pirmėivis“ taip pat ėmė siuntinėti kreditines korteles paštu. Bet, dėkui Dievui, mūsų mastų su amerikietiškais net nėra ko lyginti.

Tokio „aktyvumo paštu“ rezultatai dėsningi: pagal kreditines korteles susidariusių skolų masiškas negrąžinimas. JAV FRS (Federalinės rezervų sistemos) duomenimis amerikiečių bendra „plastikinė skola“ buvo 950 milijardų dolerių¹². Tai milžiniška suma, ir ji dar didės, nes stringant tarpusavio atsiskaitymams didėja procentai pagal overdraftą – kredito perviršių,

¹² http://www.expert-fin.ru/news/kreditnye_karty_mogut_usugubit_mirovoj_krizis/

o tai savo ruožtu vėl didina nemokumą. Agentūros „Mūdis“ (Moody's)¹³ duomenimis, kreditinėmis kortelėmis išduotų ir negražintų kreditų dalis nuo 2007 metų rugpjūčio iki 2008 rugpjūčio išaugo nuo 4,61 procento iki 6,82 procentų, t. y. kreditų negražinimo tempas per metus išaugo 48 procentais. Jei nedarbas didės, tai paskolų, gautų kreditinėmis kortelėmis, nurašymai gali pasiekti „išties istorinį mastą“¹⁴.

Nė vienas analitikas nepradėjo skambinti pavojaus varpais, nė vienas ekonomistas neaiškino bankininkams, kokie pragaištingi jų poelgiai. Nejaugi visi jie beviltiški idiotai ir nesuprato kiekvienam sveiko proto žmogui akivaizdžios tiesos – visa tai negalėjo baigtis laimingai? Nejaugi Amerikos bankininkai nesuprato to, kas akivaizdu ir man, ir jums? Viską jie suprato. Bet jie pasitikėjo tokiu gelbėjimosi ratu, viena mintimi, kuri slopino nervinį drebulį. Jei atsitiktų kokia nelaimė, – visada galima paimti kitą kreditą.

Atminkime vieną labai svarbų dalyką: pagrindinė hipotekos ir kreditinių kortelių bakchanalijų priežastis – pigus ir lengvas kredito gavimas. Ir svarbiausia, ne tiek fiziniams asmenims, kiek hipotekos ir kredito organizacijoms.

Suvokę amerikiečių hipotekos darbuotojų vaikiško nerūpestingumo priežastis, mes taip pat lengvai suprasime ir amerikiečių biržos žaidėjų keistą infantilumą. Juk abiem atvejais priežastis ta pati. Bet iš pradžių pabandykime išsiaiškinti, kas tai yra *akcija*. Tai vertybinis popierius, rodantis, jog jos savininkas įmokėjo lėšų į akcinę bendrovę ar įmonę ir įgijo teisę dividendų pavidalu gauti dalį akcinės bendrovės (įmonės) pelno. Tokį apibrėžimą galite perskaityti vadovėliuose. Akcija tokia buvo kapitalizmo aušroje. Logika labai paprasta: verslui reikia lėšų. Jas teikdavo investuotojas ir už tai gaudavo įmonėje savo dalį, kurią išreiškė akcijų kiekis. Tuomet svarbiausias motyvas investuoti į akcijas buvo pajamos, kurias jos teikė savininkui, – *dividendai*. Iš esmės kažkas protingas ir išradingas, sugalvojęs akcijas ir akcinį kapitalą, rado alternatyvą įnašui į banką. Įdedi pinigus – gyveni iš dividendų, kurie XVIII ir XIX amžiuje, audringai vystantis kapitalizmui, galėjo būti kur kas naudingesni negu procentai, gaunami įdėjus lėšas į banką. Įmonei tokia schema taip pat buvo patogi: leisdamas ir parduodamas savo akcijas, verslo savininkas pritraukdavo plėtrai būtinų lėšų. Jei reikalai

¹³ Šios analitinės agentūros pavadinimas rusų kalba labai iškalbingas – „Mūdis“. (Iškalbingumas čia grindžiamas fonetinėmis asociacijomis su nenorminiu rusų kalbos keiksmažodžiu „мудак“, kuris į lietuvių kalbą apytikriai verstinas kaip „piktavališkas nevykėlis“ – *Vertėjo pastaba*.) Būtent šios agentūros vaikinukai vertino hipotekos vertybinių popierių „šviežumą“. Jie ir jų kolegos vertino akcijų, bankų, investicinių fondų ir kitų finansinių organizacijų patikimumo laipsnį. Visi finansų rinkos žaidėjai investavo pinigus į pačius patikimiausius produktus, atsižvelgdami į analitikų rekomendacijas. Ir subankrutavo.

¹⁴ http://www.expert-fin-ru/news/kreditnye_karty_mogut_usugubit_mirovoj_krizis/

klostosi prastai, dividendus galima sumažinti, o gal net ir visai nemokėti. Paėmus kreditą iš banko sutarto procento mokėjimas būtų privalomas, todėl akcijų leidimas viliojo vis daugiau bendrovių.

Pirmieji biržą sugalvojo ir atidarė apsukrūs prekybininkai olandai. Pirmoji nuolat veikianti birža atsirado 1406 metais Olandijoje Briugės mieste prie garbingojo pono Van der Burso namų. Ant namo fasado buvo nupieštas herbas – trys piniginės, kurios lotyniškai buvo vadinamos „bursa“. Iš čia ir yra kilęs vietas, kurioje žmonės „keitė“ savo pinigus į dalį svetimoje įmonėje, pavadinimas. Rusijoje, Peterburge pirmąją biržą 1703 metais organizavo Petras I, Rusijoje aistringai diegęs ne tik gyvybiškai svarbų laivų statybos verslą ir naujausias karines technologijas, bet ir kai kuriuos žalingus išradimus, pavyzdžiui, rūkymą. Teisybės dėlei reikia pabrėžti, kad pirmosios biržos buvo anaipol ne fondų (kaip mes šiandien suprantame tą žodį), o greičiau urmo, ir prekiauta jose ne abstrakčiais popieriais, o visiškai konkrečiais prieskoniais, kanapėmis ir audiniais. Tik ne už grynuosius ir nedideliais kiekiais, o per biržos tarpininkus, urmu, pagal pavyzdžius. Pirmąją fondų biržą laikoma 1608 metais organizuota Amsterdamo birža.

Kodėl ten? Todėl, kad būtent Olandija, išsivadavusi iš Ispanijos priespaudos, tuo laikotarpiu buvo svarbiausia prekybos valstybė. Tuomet ten sukosi didieji pasaulio pinigai. Tiesą sakant, pagal pagrindinės fondų rinkos buvimo vietą mes galime nustatyti, kokia valstybė kiekvienu konkrečiu istorijos laikotarpiu dominavo pasaulio arenoje. Po anglų karų su olandais pirmenybės laurus iš olandų atėmė anglai. Bet ir šiandien, – kur yra pagrindinės pasaulio biržos? Turtingoje ramioje Šveicarijoje? Izraelyje, kuris, konspirologų nuomone, apgavo ir apraizgė visą pasaulį? Ne, – Londone ir Niujorke¹⁵. Ir mums iškart darosi aišku, kad pasaulio arenoje dominuoja anaipol ne Alpių gyventojai ir ne žydai, o anglosaksų šalių atstovai¹⁶.

Neatmenamais laikais Paryžiaus ir Londono rentininkai gyveno iš procentų – dividendų nuoturimų akcijų. Perduodavo akcijas kaip palikimą, užrašydavo vaikams. Turėti stiprių bendrovių akcijų reiškė sočių būtį ir užtikrintas pajamas. O dabar pasakykite, ar jūs pažįstate bent vieną šiuolaikinį rentininką, gyvenantį iš dividendų. Bent aš nepažįstu nė vieno. O

¹⁵ Niujorke fondų birža įsteigta 1792 metais. Londone – 1801 metais. Atrodytų, anglai vėlokai susizgribo perimti pasaulinę patirtį. Bet ne, 1801 metai – tai oficiali įsteigimo data, o iki tol Londono birža funkcionavo kaip Karališkoji. Pastaroji buvo atidaryta dar 1570 metais – tuo metu ji buvo urmo birža.

¹⁶ Norėtusi priminti, kad rusų carai, rūpindamiesi Rusijos plėtra, visiškai neprotegavo „užsienio investicijų“, kurios iš tiesų yra kuo gryniausia spekuliacija, neduodanti jokios naudos šalies ekonomikai. Todėl pirmas fondų skyrius Peterburgo biržoje buvo sukurtas tik 1901 metais (!), o grynujų fondų biržų Rusijoje iki revoliucijos apskritai nebuvo. Ir tai ne atsilikimo požymis, o paprasčiausiai sveika nuovoka.

lošiančių biržoje tarp mano pažįstamų pasitaiko. Ir reikalas ne tas, kad kapitalas, su kuriuo jie atėjo į biržą, mažas, ir iš jo procentų neįmanoma išgyventi. Reikalas tas, kad per praėjusiuosius šimtmečius iš esmės pasikeitė akcijų prasmė. Tiksliau sakant, ją pakeitė.

Ką turime galvoje? Žmogui, bent kiek išmanančiam aritmetiką, turi būti aišku, kad bet kokios firmos akcijų suma turi būti lygi 100 procentų. Tai reiškia, kad visos bendrovės, t. y. visų jos aktyvų (gamyklų, baldų, žaliavų, pagamintų prekių) kaina turi būti lygi jos akcijų kainai. Pirminė akcionavimo logika buvo būtent tokia: įdėjęs dolerį į bendrovę, investuotojas įgydavo teisę į bendrovės turto dalį, lygią vienam doleriui. Jei firma ūkininkaudavo prastai, visų aktyvų vertė sumažėdavo, vadinasi, ir įdėtas doleris tekainuodavo, tarkim, 70 centų. O jei verslas būdavo sėkmingas, tai 1 doleris virsdavo, tarkim, 1,5 dolerio... Bet visuomet būdavo paisoma geležinės taisyklės: akcijos vertė tiesiogiai susieta su realia ekonomika. Tiksliau sakant, su konkrečios bendrovės realia ekonomine padėtimi. Jei bendrovė sėkmingai plėtojosi, didėjo jos aktyvų vertė, augo dividendai, didėjo ir pačių akcijų vertė. Ir atvirkščiai.

Atrodytų – kas gi pasikeitė? Ogi pasikeitė viskas. Šiandien praktiškai nė vienas biržos lošėjas neperka akcijų dėl to, kad iš jų gautų dividendų. Visi pirkimai biržoje atliekami turint vienintelį tikslą – perparduoti akcijas, tikintis gauti pelno iš **akcijos kurso padidėjimo**. Ant akcijos pažymėta kaina tėra jos *nominali kaina*, ji gali būti lygi 10 rublių, bet jums teks pirkti ją už 100 rublių. Pirkiny bus pelningas, jei prognozuojama, kad akcijos kursas, tai yra kaina, už kurią ją bus galima parduoti rytoj, sudarys jau 110 rublių. Būtent taip birža ir veikia. Paprastesnio principo nė nesugalvosi: pigiai nupirkti, brangiai parduoti. Ir taip daugelį kartų. Per mėnesį, per metus, net ir per vieną dieną. Po kiekvieno sėkmingo pardavimo gaunamas pelnas, po nevykusios operacijos patiriamas nuostolis. Kaip sakoma viename priežodyje, pinigai biržoje ne uždirbami, o tiesiog pereina kitam šeimininkui. Šioje begalinėje „pirk – parduok“ grandinėje nebeliko vietos dividendų lūkesčiui. Dividendai jau yra ne pirminis veiksnys, kaip anksčiau, o antrinis. Tiesiog prieš dividendų išmokėjimą akcijų kursas padidėja proporcingai tikėtina dividendų sumai. Praėjus dividendų mokėjimo laikui, kursas vėl sumažėja.

Svarbu turėti galvoje, kad bet kokios bendrovės išmokami dividendai visiškai nepriklauso nuo jos akcijų kurso! Dividendai mokami iš pelno, kuris yra firmos veiklos finansinis rezultatas, ir jie nė kiek nepriklauso nuo padidėjusio akcijų kotiravimo. *Šiandien svarbiausia – pačios akcijos kainos didėjimas arba kritimas, o ne pelnas, kurį ji uždirba.* Jei dividendai yra ne svarbiausias dalykas, atitinkamai trumpėja ir akcijos buvimo pas vieną šeimininką laikas: XIX amžiuje tai buvo dešimtmečiai, XX amžiaus viduryje – metai,

pabaigoje – tik mėnesiai, o šiandien – savaitės ar net dienos. Dar truputis, ir skaičiuosime jau valandas ar minutes.

Na ir kas, pasakys kritikas. Sistema gal kiek ir pakito, tačiau principas liko tas pats. Sėkmingai veikiančios įmonės akcijų kursas auga, nevykėlių – krinta. Ne, pasikeitė ne tik sistema, pasikeitė ir akcijų vertės nustatymo principas. Šiandien net ir aršiausias laisvosios rinkos šalininkas neišdrįs pasakyti, kad įmonės akcijų vertės suma yra lygi jos aktyvų vertei. Todėl, kad akcijų kursas gali labai svyruoti, ir, pavyzdžiui, tokių gigantų kaip „Gazpromas“, išleidusių nesuskaičiuojamą gausybę šių vertybinių popierių, net ir menkiausias kurso susvyravimas reiškia milijonais ar net milijardais pakitusią galutinę bendrovės vertę. O juk pati bendrovė nepasikeitė nė per nago juodymą. Dujos pumpuojamos, bokštai tebestovi, vamzdynai niekur nedingo. Be dujų Europa sušals, vadinasi, ir realizacija garantuota. O „Gazpromo“ akcijų kursas gali nukristi, ir gana dažnai krinta. Po to didėja, o vėliau vėl krenta. Bet dėl šių svyravimų realioje ekonomikoje neįvyksta jokių pokyčių. Dabartinio prekybos akcijomis varianto absurdiškumas labiausiai išryškėja nestabilumo ir krizių dienomis. Tuomet akcijų kaina šokčioja tarsi kiškis, sprukdamas nuo skalikų – per vieną dieną nukrenta ir vėl pakyla 10–15 procentų. Savaimė suprantama, kad, tarkim, „Siemens“ arba „General Electric“ finansinė padėtis niekaip negali tiek pablogėti arba tiek pagerėti.

Kad tokia keista situacija mūsų nestebintų, išgalvotas įmantrus žodelis – *kapitalizacija*. Jis reiškia bendrovės vertę, išreikštą visų jos akcijų vertės aritmetinės sumos pavidalu. Taip ir sakoma: „Gazpromo“ kapitalizacija išaugo, „Gazpromo“ kapitalizacija nukrito.

Bet tai nereiškia, kad bendrovės veikloje kas nors pagerėjo ar pablogėjo. Ne, tai reiškia tik tai, kad bendroji akcijų vertė šoktelėjo į viršų arba nusirito žemyn. Su realia įmonės padėtimi tai visiškai nesusiję.

Kartais per vieną dieną įmonės kapitalizacija sumažėja arba padidėja 30 procentų, bet juk jos fabrikų ateiviai iš kitų planetų nesusprogdino, parazitai nesugraužė, maži žali žmogeliukai nepradėjo nemokamai darbuotis biuruose ir fabrikų cechuose. Kaip tik todėl rimti dėdės, sukdami galvas, pirkti ar nepirkti kokio nors verslo, taip ir sako: „X bendrovės kapitalizacija yra tokia ir tokia, bet iš tiesų ji verta visai kitų pinigų“.

Tokia padėtis įmanoma tik visiškai „atrišus“ akcijas nuo realios įmonės veiklos. Akcija tapo „daiktu sau“, ir tik labai maža dalimi ji atspindi realią padėtį. Būtent todėl mes nuolat regime absurdišką situaciją: amerikiečių investicinių bankų, kurių turtas yra tik kėdės, kompiuteriai ir sekretorės, akcijų kaina gali didėti, o „Rusijos naftos“ ar „Lukoilo“, išgaunančių tai, iš ko viskas gaminama, akcijos gali kristi!

Akcijų, kurios yra tik spekuliacijų objektas, šiandieninė padėtis beveik yra tokios pat keistos hipotekos situacijos veidrodinis atspindis. Tai mums jau pažįstamas absurdo teatras, pasaulyje vadinamas „rinkos ekonomika“. Ko reikia, kad birža ir hipoteka sėkmingai veiktų? Tik dviejų dalykų – žaidėjų ir pinigų. Pinigai visada yra pirminis dalykas. Pelno, kaip sako „buržuaziniai“ ekonomistai, arba pralobimo, kaip sako marksistai, siekis – įgimta kapitalizmo savybė. Visa šios santvarkos filosofija grindžiama tokiu principu: ką nors padaryti, sugalvoti, atvežti ir parduoti brangiau negu tai kainavo pačiam. Gaunamas pelnas. Bet daryti ką nors realaus visada sudėtingiau negu nieko nedaryti. Todėl ir buvo sugalvota birža. Nebūtina leistis į tolimas užjūrio keliones, galima pabandyti padidinti savo kapitalą vietoje. Akcijos – viso labo papildomas spekuliacinio įrankis ir nieko daugiau.

Tačiau ši knyga skirta anaipol ne „žvėriškai kapitalizmo prigimčiai“ demaskuoti. Ji skirta visai kitam dalykui – krizei ir jos organizavimo būdams. Baigdamas akcijų temą užduosiu Jums vieną klausimą. Įsivaizduokite situaciją: vienas jūsų pažįstamas, nelabai artimas, atėjo paprašyti paskolinti pinigų savo parduotuvės plėtrai. Kokius klausimus jam užduotumėte? Mano manymu, jų būtų keletas: kada pinigai bus gražinti ir, svarbiausia, ką už tai gausite Jūs pats. Ir Jums būtų atsakyta taip:

– Pinigus atiduosiu po metų kitų. Jais naudosisi neatsiklausdamas Jūsų. Nesu visiškai tikras, kad terminui baigiantis gražinsiu viską, ką iš Jūsų esu gavęs. Beje, dėl paskolos procento – to aš taip pat nežinau. Metams baigiantis susirinksime su partneriais ir tada nutarsime, kiek Jūs, brangusis investuotojau, gausite.

Ar Jūs skolintumėte tokiam prašytojui?

Jei ne, tai kodėl perkate akcijas? Savo pinigus atiduodate nežinia kam, jais naudojasi bendrovė, neatsiklausdama Jūsų. Akcijos uždirtas pelnas nustatomas metų pabaigoje akcininkų susirinkime. Jūs šiame susirinkime dalyvaujate net ne šešioliktuojų, o šimtas šešioliktuojų numeriu. Na, o jei pirkote pasaulinio milžino akcijų, tai, aiškus dalykas, jokios įtakos jo veiklai negalite turėti. Ir į akcininkų susirinkimą vargu ar nuvažiuosite. Ką jie ten nuspręs, kokius dividendus priskaičiuos – tai žino tik Aukščiausiasis. Neturite ir garantijos, kad po metų kitų galėsite atgauti visus savo pinigus; akcijų kursas gali ir nukristi.

Tegu nepyksta ant manęs ponai biržos lošėjai, brokeriai, biržos analitikai ir kiti virtualiojo pinigų fronto kovotojai. Kaip galėtume pavadinti žmogų, kuris tokiomis sąlygomis perka akcijas? Investuotoju? Ne, kvailiu. Jei pas Jus užsuktų Petras iš gretimos laiptinės ir paprašytų paskolos anksčiau išdėstytomis sąlygomis, ar Jūs jam skolintumėte? Ne, niekas niekada savo gyvenime nepadarytų tokios kvailystės. O kelelis į biržą giliai įmintas. Ten veržiasi minios.

Kadangi birža sugalvota tingiems žmonėms, sukurti ir investiciniai fondai, padedantys jiems patogiau atsisveikinti su savo pinigais,. Tai absurdas kvadratu, virtualumas kubu. Kai perkate, tarkim, „Lukoilo“ akcijas, tai bent apytikriai įsivaizduojate, kuo ta bendrovė užsiima ir kokias perspektyvas ji gali turėti. Tokių ekonomikos monstrų vadovai – charizmatiniai lyderiai, kurių ėjimai gali būti (bent jau iš dalies) prognozuojami. Tokios bendrovės turi savo turto, todėl yra vilties, kad net pačiu blogiausiu atveju už popierines akcijas gausi bent šį tą. Atiduodami pinigus investiciniam fondui, perkate jau šio fondo akcijas, o šis savo ruožtu perka nežinia kokių bendrovių akcijas ir nežinia kokiomis metodikomis, jas pirkdamas, vadovaujasi.

Fondo direktorius, brokeris, etatinis analitikas. Kas jie tokie? Kuo bus rytoj? Kokia jų atsakomybė Jums? Jokia. Mostels ranka, nusišypsos. Žaidimas yra žaidimas. Taip nutiko.

Tokių fondų daug, laimei, didžioji jų dalis ne pas mus. Kartais analitikai apgailėstauja, kad pernelyg maža Rusijos gyventojų dalis įtraukta į biržos lošimą, atseit Rusija atsilikusi. Štai JAV visi lošia. O mano manymu, nenoras trauktis iš realybės į virtualųjį pasaulį kaip tik yra visuomenės sveikatos ir sveiko proto rodiklis (beje, šių dviejų sąvokų – sveikatos ir sveiko proto – turinys didžia dalimi sutampa). JAV visa abstrakti virtualioji ekonomika – ir hipoteka, ir birža – veikia pramoniniu būdu. Stambiausi rinkos lošėjai buvo investiciniai bankai – milžinai, turintys daugelio milijardų kapitalizaciją. Kaip rodo pavadinimas, jie užsiėmė investicijomis, tai yra pirkdavo bendrovių ir bankų akcijas už dešimtis milijardų. O po to išleisdavo savo pačių akcijas, kurios savo ruožtu (čia Jūs imsite juoktis) taip pat būdavo parduodamos biržoje. Jų nominali vertė nesikeitė, o kursas nuolat augo, todėl jas pirkto gana noriai. Visai neseniai televizoriaus ekrane mačiau liūdnuos vieno nedidelio Japonijos miestelio municipaliteto darbuotojų veidus. Senelių pensijoms sukauptas lėšas jie įdėjo į stambiausio JAV investicinio banko „Lehman Brothers“ akcijas. Bet 2008 metų vasarą jį netikėtai išstiko bankrotas. Japonijos senelių pensijų santaupos akimirksniu virto dulkėmis. Tokios baigties niekas nesitikėjo. Dabar municipaliteto valdininkai priversti taupyti – lankyti senelius ne automobiliais, o dviračiais. Bet norėdami gražinti tai, kas prarasta, jie turės minti pedalus porą šimtų metų.

Pelno troškimas, noras uždirbti be didesnių pastangų ar apskritai nedirbant atvaro į biržą vis naujų ir naujų lošėjų. Uždirbti nori visi, visi viliasi, kad akcijų kursas nuolat didės. Žinomas ekonomistas Aleksandras Livšicas yra sąmojingai pasakęs: „Rytą žmonės atėjo į biurą padirbėti su vertybiniais popieriais. O vakarop staiga suprato, kad jie tinka tik buitiniam vartojimui.“¹⁷

¹⁷ Известия, 2008, 29 октября.

Birža – tai azartinis lošimas, savotiškas kazino. Labai dažnai pateikiami būtent tokie palyginimai. Bet jie ne visai tikslūs. Kazino, kaip ir biržai, reikalingi du dalykai: pinigai ir lošėjai. Bet kazino žmogus pats stato sumas, pats renkasi variantus. O biržoje didesnę dalis apyvartoje esančių akcijų priklauso bendrovėms, kurios neturi nė grašio, tik tokias pat kitų bendrovių akcijas. Tai yra šiuo atveju ne pats lošėjas eina į kazino, o patiki tai daryti tam tikrai struktūrai, iš jos gaudamas tik pasirašytą pinigų įmokėjimo kvitą – iš esmės akcija ir yra toks kvitas. O toliau dar linksmiau. Ši struktūra taip pat neina į kazino, o, pirkdama kitos bendrovės akcijas, patiki lošti jai. Galiausiai sumą kazino stato jau dešimtas tarpininkas, o nuo jo statymo priklauso ne tik jis pats ir jo artimieji, bet ir vos ne visa ekonomika, nes visi perpardavė vienas kitam abstrakčius popieriukus. O kai pradeda byrėti viena tokia abstrakcija, ji tempia su savimi visas kitas. Ir krizė iš virtualumo prieblandos patenka į mūsų realųjį pasaulį.

Kokioje šalyje ši absurdo viešpatija labiausiai išplėtota? JAV. Čia visi gyventojai – biržos lošėjai, visi pardavinėja vienas kitam vertybinius popierius. Įvykus kiekvienam tokiam „oro pardavimo“ sandoriui magišku būdu padidėja Jungtinių Valstijų BVP. Kai šią situaciją suprantantys ekonomikos ekspertai prabyla apie neišvengiamą amerikiečių ekonomikos griūtį, liberalai ima šypsotis. JAV ekonomika, sako jie, sudaro 20 procentų pasaulio ekonomikos. Visa tai tiesa, taip ir yra. Bet šie malonūs ponai pamiršta patikslinti vieną mažmožį – šie 20 procentų yra tik pinigine, o ne natūralia išraiška. Atmetus popierines šiukšles, kurios neturi jokios vertės, realybė pasirodys esanti ne tokia įspūdinga. Kreivame šiuolaikinio finansinio pasaulio veidrodyje viskas kitaip negu normaliam pasaulyje. Pavyzdžiui, aš pasiskolinau iš tavęs 100 dolerių, o tu man mainais davei akciją (pasirašytą popierių), o paskui, atvirkščiai, tu iš manęs pasiskolinai tuos pačius 100 dolerių ir gavai mano pasirašytą popierių (akciją). Bet juk realaus pasaulio ekonomikoje dėl to neįvyko jokių pokyčių. Pinigų daugiau neatsirado. Bet taip yra normaliam gyvenime. O finansiniame gyvenime įvyko daug dalykų: rinkoje atsirado dveji vertybiniai popieriai, ir Jungtinių Amerikos Valstijų BVP padidėjo 200 dolerių. Būtent iš tokios tešlos ir nulipdytas jų ekonominio išsivystymo pranašumas. Svarbu suvokti, kad skaičiukai, surašyti storuose žinyuose, yra ne kas kita, kaip akių apgaulė, jie neturi nieko bendro su realiuoju gyvenimu. Reali ekonominė Amerikos galia, be jokios abejonės, didelė, bet ji tikrai ne kartais didesnė už kitų didelių šalių ekonomikas. Juk jų gamyklos ir fabrikai seniai persikraustė į Indoneziją, Kiniją, Taivanį...

Nejaugi biržos arba hipotekos darbuotojams neaišku, kad aktyvų brangimas negali tęstis iki begalybės? Kad augimą visada keičia kritimas? Žinoma, kad aišku. Be to, bet kuris daugiau mažiau autoritetingas biržos analitikas ar lošėjas pasakys jums lygiai tą patį. Tas pats parašyta

knygose apie biržą. Imkime bet kurią. Pavyzdžiui, „Piterio Linčo metodas“ (angliškai knyga vadinasi „*One Up on Wall Street*“) ¹⁸. Autorius Piteris Linčas (Peter Lynch), savo vardu pavadinęs metodą, – unikalus veikėjas, vienas autoritetingiausių biržos lošimo žinovų. Jo plunksna parašytos net trys knygos apie investicijas. Piterio Linčo bendraautorius pavardė taip pat negali nedaryti įspūdžio – Džonas Rotšildas. Vienu žodžiu, ne knyga o tiesiog būsimą spekuliantą (atsiprašau, investuotoją) „biblija“.

Savo metodo dedamąsias Piteris Linčas vardija labai išsamiai. Ir mes išvardykime visas, nepaisant to, kad ne visos jos mums vienodai svarbios.

1. Investuokite į tai, ką žinote.
2. Rinką tirkite „realiomis“ sąlygomis.
3. Rinkitės tokias įmones, kurioms gali vadovauti ir kvailys, nes tikėtina, kad anksčiau ar vėliau toks vadovas joms ir vadovaus.
4. Būkite pasirengę patirti nuostolius.
5. Akcijų, kaip ir vaikų, reikia turėti tiek, kad galėtum jas kontroliuoti.
6. Neverta stengtis praturtėti kaip galima greičiau.
7. Akcijų portfelį dera formuoti taip, kad jo pagrindą sudarytų patikimos akcijos, užtikrinančios stabilų, o ne perdėm didelį pelną.

Septynios pirmosios taisyklės – tai tiesiog sveikas protas. O štai toliau prasideda didžiosios įdomybės.

1. Jūs neišlošinėsite visą laiką.
2. Neįmanoma numatyti procentų dydžio, ekonomikos perspektyvų ir fondų rinkos dinamikos.
3. Neinvestuokite į bet ką.

Štai taip. Tad ko verkia investicinių bankų, kreditinių fondų darbuotojai ir paprasti „investuotojai“. Juk parašyta juodu ant balto: neįmanoma išlošinėti visą laiką. Taip yra gyvenime, tad ir biržoje kitaip nebūna. Nepirkite bet kokio investicinio produkto, nes spalvingoje pakuotėje (labai patikimas reitingas) galite aptikti riebų nulį. Ir svarbiausia, nesistenkite ieškoti logikos. Bepراسمیška manyti, kad biržoje egzistuoja logika ir sveikas protas. Jų ten nėra, kaip nėra ir visame finansiniame pasaulio ekonomikos modelyje. Nieko neįmanoma numatyti iš anksto. O kas yra numatymas? Tai faktų analizė ir galimų padarinių modeliavimas. Kasdieniame gyvenime faktas visada sukelia padarinį. Jei sušlapote kojas, tai

¹⁸ Линч П. Метод Питера Линча. М., Альпина Бизнес Букс, 2008.

yra didelė tikimybė, kad rytoj pradės skaudėti gerklę. Jei važiuosite degant raudonam šviesoforo signalui, jus gali ištikti avarija. Kasdieniame gyvenime įvykius galima numatyti: jei važinėsi pažeidinėdamas taisykles ar netyčia ką nors suvažinėsi – atsidursi kapinėse, invalido vežimėlyje arba teisiųjų suole. Nenorėjai suvažinėti? Nenorėjai sudaužyti mašinos? Žinoma, nenorėjai. Bet jei važiuosi per raudoną šviesoforo signalą, visa tai gali tave ištikti.

O virtualiajame finansų pasaulyje nieko neįmanoma numatyti¹⁹. Net neverta bandyti. Logikos nėra. Įmonė gali veikti kuo puikiau, o jos akcijos – kristi. Firma, turinti realius aktyvus, biržoje gali būti kotiruojama pigiau negu išpūstas investicinis bankas, kurio balanse tik biuro baldai ir įvairių asmenų bei organizacijų milijardinės skolos. Taigi biržos lošėjo „biblijoje“ visiškai atvirai deklaruojamas faktas, kurio realumu mes įsitikinome.

Birža ir akcijos neturi nieko bendro su ekonomika.

Kartais prieinama iki absurdiškai juokingų dalykų. Kartais atsitinka taip, kad kompanijos vertinimas rinkoje, t. y. jos akcijų kaina, pasirodo esanti mažesnė negu piniginių lėšos, laikomos įmonės sąskaitoje! Ir kalbame ne apie abstrakčias firmas, prekiaujančias „oru“ ar paslaugomis.

Visai neseniai tokią situaciją buvo galima stebėti rusiškoje „Surgutneftegaz“ kompanijoje, prekiaujančioje visais būtinais angliavandeniliais. 2008 metų spalio 29 dieną buvo paskelbta šios kompanijos III ketvirčio ataskaita: „Piniginių lėšos „Surgutneftegaz“ sąskaitose įvertintos **20,5 milijardo dolerių...**“²⁰ O 2008 metų spalio 29 dieną biržai užsidarant kompanijos kapitalizacija buvo tokia: 35 725 994 705 paprastųjų akcijų, kainuojančių po 0,499 dolerio (RTS biržoje), plus 7 701 998 235 privilegijuotųjų akcijų po 0,173 dolerio (RTS biržoje). Taigi iš viso **19,16 milijardo dolerių.**

Įdomu, ar ne? Pinigus, realius, „gyvus“ pinigus galima nupirkti už mažesnius realius pinigus. O juk „Surgutneftegaz“ dar turi pastatų, gręžimo įrangos, kompiuterių ir kėdžių, automobilių ir valgyklų darbininkams. Ir dar daug ko. Bet, jei tikėsime rinkos vertinimu, tai nekainuoja nė cento – visa tai nieko nekainuoja ir yra visiškai nereikalinga. Juk rinkos

¹⁹ Įdomu, kad apmokant naujus „investuotojus“ garsiai deklaruojami visai kiti dalykai (bent jau Rusijoje): „Birža – ne kazino. Jei norite uždirbti – sukurkite aiškią strategiją ir laikykitės jos“ (Семь золотых правил для трейдера // <http://trading2008.ru/sovety/>). O vakarietis „guru“ Linčas sako atvirkščiai: birža – tai kazino. Todėl, kad tik kazino nesileidžia analizuojamas, nes neįmanoma numatyti, į kurią duobutę įkris rutuliukas.

²⁰ http://www.quote.ru/fterm_comment/2008/10/29/32183886.shtml

ekonomikoje žmogaus naudingumas matuojamas pagal darbo užmokestį, o aktyvų naudingumas – pagal jų kainą.

Smagus nutikimas. Apie šį įdomų faktą rašė net analitikai. Pavyzdžiui, investicinės kompanijos „Veles Capital“ analitikas Dmitrijus Liutiaginas teigė: „Apskritai kalbant, tokių dalykų išvis negali būti, nes balansiniai „Surgutneftegaz“ aktyvai – tai „gyvi“ pinigai“²¹.

Štai jums ir išvirkščioji finansinio veidrodžio karalystė: būti negali, o vis dėlto yra...

Brokeriai ir investuotojai žino, KUR jie įdeda savo ir svetimus pinigus. Žino, kad gali prarasti, bet vis vien neša „likvidus“ į biržą. Kodėl? Kaip ir tuo atveju, kai hipotekiniai kreditai būdavo suteikiami abejotinos finansinės reputacijos asmenims, taip ir brokeriai viliasi, kad kritimas blogiausiu atveju bus trumpalaikis. Kaina truputėlį nukris, po to vėl pakils. O jie galės išgyventi šį laiką.

Kokiu būdu? Paėmę kreditą ir ne kitaip!

Kaip ir hipotekoje, biržoje stambūs lošimai visada vyksta skolintomis lėšomis. Tada nedidelis vieno sandorio pelnas, padaugintas iš milijono akcijų, duos milžinišką pelną. Gerai, jei rinka auga dešimtimis procentų. Bet net jei rinka auga procento dalimis, didžiulių sandorių rezultatas – milijonai iš oro gautų dolerių. Pasipriešinti tokiai pagundai beveik neįmanoma.

O dabar užduokime paprastą klausimą: kodėl akcijų kaina auga?

Neaptarinėkime vargšų analitikų ilgų išvedžiojimų. Matome, kad akcijų ir jų kurso santykis su tikroju gyvenimu toks pat kaip ir moralinio komunizmo kūrėjo kodekso santykis su vėlyvojo TSRS laikotarpio realijomis²².

Kad akcijų kursas pakiltų, būtina sąlyga, kad jas norėtų pirkti.

Bet net ne tai yra svarbiausia.

Svarbiausioji akcijos kainos didėjimo sąlyga – kad tu GALĖTUM ją nupirkti.

Kitaip sakant, biržoje turi būti tie patys du dėmenys: lošėjai ir, svarbiausia, pinigai. Į biržą nuolat turi ateiti nauji Buratinai su naujais kupiūrų paketais ir taip užtikrinti akcijų kainų kilimą. Nėra pirkėjų, nėra pinigų biržoje – akcijų kursas būtinai krinta. Visi biržos indeksai,

²¹ <http://rosfincom.ru/analytics/34362.html>

²² Kompanijos akcijų kursas jos funkcionavimą veikia tik vienu atveju. Kad galėtum paimti kreditą, reikia užstatyti akcijų paketą. Jei jų kaina sumažėja, tai reikia arba padidinti užstatytų akcijų kiekį, arba sumažėjusią užstato vertę kompensuoti pinigais. Čia vėl matome magišką sąsają su likvidumu: visa tai galioja tik tuo atveju, jei norite gauti kreditą. Jei kredito nereikia – jums vis viena, kiek kainuoja jūsų kompanijos akcijos.

visos tos nikėjos, doudžonsai ir kiti nasdakai sudėtingomis formulėmis atspindi gana paprastus dalykus. Kai paklausa, tai yra pirkimai, viršija arba yra lygi pasiūlai, vadinasi, akcijų kursas, o atitinkamai ir indeksas, auga. Jei pardavimų daugiau negu pirkimų, akcijų kursas krinta žemyn, mažėja ir indeksas. Viskas labai paprasta. Akcijos tiesiog negali būti nupirktos – tai startinis biržos krizės taškas. Kai biržoje prasideda krizė, prasideda panika, brokeriai ima pardavinėti akcijas. Jų kaina krinta dar labiau. Bet svarbu ir tai, kad kaina netampa lygi nuliui. Kurso sumažėjimas reiškia pirkėjų sumažėjimą, o ne visišką jų nebuvimą. Kai nebūna nė vieno norinčio pirkti akcijas, jų kursas krenta, kaip sakoma, „iki grindų lygio“, jos virsta tiesiog popieriumi.

Bet kodėl taip atsitinka? Kodėl pirkėjų sumažėja tuo momentu, kai krizės dar nėra? Kai niekas nekelia panikos, kai dar vakar visos kainos didėjo? Kodėl? Ogi todėl, kad nėra pirkėjų. Todėl, kad nėra pinigų akcijoms pirkti. Pinigų neturi ne vienas konkretus brokeris, o daugelis tuo pat metu. Vadinasi, galime sakyti, kad būtent netikėtai išryškėjusi pinigų stoka biržoje lemia akcijų kainos mažėjimą. Ir kuo mažiau pinigų, tuo labiau krinta biržų rinka. Tas, kuris pirko akcijas vakar, šiandien jau nebegali to padaryti. Jis neturi pinigų.

Pinigų turėjimas arba jų stoka – kone vienintelė fondų rinkos kilimo arba kritimo priežastis. Hipotekos taip pat.

Pinigų stoka – tai ir yra ta pati vadinamoji „likvidumo krizė“. Nėra pinigų, nėra likvidumo, nėra „kvailių“ su pinigais.

Bet palaukite, o kur dėjos pinigai? Kokia karvė nulaižė juos nuo hipotekos rinkos ir fondų biržos?

Kad atsakytume į šiuos klausimus, turėtume suprasti, iš kur šiuolaikinėje ekonomikoje randasi pinigai.

Mūsų kelias vėl krypsta į JAV.

